

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ ІМ. С.І. ЮРІЯ**

КУРСОВА РОБОТА

на тему:

**«Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: стан і
перспективи розвитку»**

Студентки 5 курсу ФУПОм – 11 групи
напряму підготовки: фінанси та кредит
спеціальності: управління
публічними і особистими фінансами

Практики Катерини

Керівник: к.е.н., ст. викладач Петрушка О.В.

Національна шкала _____
Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Тернопіль – 2017 рік

ПЛАН

ВСТУП

1. Сутнісно-теоретичні засади недержавного пенсійного забезпечення
2. Аналіз практики недержавного пенсійне забезпечення в Україні
3. Зарубіжний досвід недержавного пенсійного забезпечення та можливості його використання у вітчизняній практиці

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Зміст

ВСТУП.....	4
1. Сутнісно-теоретичні засади недержавного пенсійного забезпечення...7	
2. Аналіз практики недержавного пенсійне забезпечення в Україні.....12	
3. Зарубіжний досвід недержавного пенсійного забезпечення та можливості його використання у вітчизняній практиці.....19	
ВИСНОВКИ.....	25
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	27

ВСТУП

Актуальність теми. Проблема реформування пенсійного забезпечення сьогодні актуальна в більшості країнах світу, незалежно від рівня економічного розвитку, що зумовлено старінням населення та ускладненням економічної ситуації. Пенсійне забезпечення громадян в Україні є однією з найскладніших та соціально гострих проблем. У більшості людей, які досягли пенсійного віку, рівень пенсії є нижчим за прожитковий мінімум. За таких умов необхідність внесення реформ у пенсійну систему не викликає сумнівів.

Пенсійна система, яка залишилась Україні як спадок від СРСР, є застарілою та незбалансованою. Пенсійний фонд щоразу більше потребує дотацій з бюджету. А оскільки Україна належить до країн із швидким темпом старіння населення, що обумовлює систематичне погіршення співвідношення громадян працездатного та непрацездатного віку, щорічно зростає навантаження на працюючу частину осіб і на бюджет країни. Тобто солідарна пенсійна система на сьогоднішній день є неефективною.

Держава заклала основні напрями пенсійної реформи, суть якої полягає у переході до трирівневої пенсійної системи, де 1-й рівень – це солідарна система державного пенсійного страхування, 2-й рівень – накопичувальна система державного пенсійного страхування, і 3-й рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. Важливе значення для забезпечення економічного розвитку України, а також підвищення рівня життя пенсіонерів має запровадження недержавного пенсійного забезпечення через функціонування недержавних пенсійних фондів (НПФ), що є відносно новим видом фінансових послуг на вітчизняному ринку.

Недержавне пенсійне забезпечення є частиною інституту пенсійного забезпечення. Функціонування добровільного пенсійного накопичення базується на зацікавленості кожної працездатної особи у самостійному матеріальному забезпеченні після виходу на пенсію.

Питання пенсійного забезпечення досліджувало багато вчених. Що стосується безпосередньо недержавного пенсійного забезпечення, то йому приділяли значну увагу такі науковці як: Н.П.Дригваль, М.М.Клемпарський,

К.О.Костана, О.В. Петрушка, Л.Є.Момотюк, Л.П.Шумна, О.М.Ярошенко, В.І. Міщенко, Ю.В. Вітка, В.В. Гордієнко, Ю.М. Коваленко, О.В. Ярошенко.

Мета і завдання дослідження. Мета даної курсової роботи полягає у визначенні місця недержавного пенсійного забезпечення у системі пенсійного забезпечення України, дослідити основні напрями та особливості розвитку недержавних пенсійних фондів в Україні на сучасному етапі.

Досягнення вказаної мети зумовило необхідність вирішення таких **завдань**:

- Дослідити теоретичні засади недержавного пенсійного забезпечення;
- проаналізувати практику організації недержавного пенсійного забезпечення в Україні;
- визначити напрями запровадження зарубіжного досвіду недержавного пенсійного забезпечення в Україні та можливості його використання у вітчизняній практиці.

Об'єктом дослідження є недержавне пенсійне забезпечення.

Предмет дослідження – теоретичні та практичні засади організації функціонування недержавного пенсійного забезпечення бюджетного процесу в Україні.

Методи дослідження. В процесі дослідження використано загальні методи наукового пізнання: при дослідженні сутності недержавного пенсійного забезпечення - метод наукової абстракції; в процесі аналізу цифрових показників - порівняльний аналіз та аналіз ретроспективних даних. Також використовувалися логічний та історичний методи, деталізація, систематизація і узагальнення даних, графічні методи дослідження.

Теоретичну й методологічну основу дослідження складають сучасні наукові положення економічної теорії, нормативно-правові документи, що стосуються досліджуваного питання, концепції економічного розвитку, теоретичні висновки та узагальнення вітчизняних і зарубіжних вчених-економістів, що містяться у спеціальній, монографічній, та періодичній літературі.

Інформаційною базою курсової роботи є наукові публікації з питань недержавного пенсійного забезпечення, закони і нормативні документи, матеріали Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України, матеріали науково-практичних конференцій, періодичних видань та офіційних сайтів органів державної влади у мережі інтернет.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається з вступу, основної частини, висновків, а також списку використаних джерел. Повний обсяг курсової роботи становить 28 сторінок. У роботі присутні 5 таблиць та 3 рисунки.

4. Сутнісно-теоретичні засади недержавного пенсійного забезпечення

Сучасна багаторівнева пенсійна система запроваджена в Україні для забезпечення населення гідним рівнем проживання після завершення активної трудової діяльності. Ця система ґрунтується на трьох незалежних один від одного рівнях. Два з них є обов'язковими, а один – добровільний.

Перший рівень – це солідарна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, яка базується на засадах субсидування і солідарності, здійснення виплати пенсій та надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду на умовах та в порядку, передбачених Законом України "Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування".

Другий рівень – являє собою накопичувальну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах - суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат на умовах та в порядку, що передбачені законом.

Третій рівень – це система недержавного пенсійного забезпечення, яка базується на засадах добровільної участі осіб, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення. [1].

Пенсійний фонд вже не може самостійно, за рахунок одержаних внесків, виплачувати пенсії, що зумовлює зростання обсягу дотацій Пенсійному фонду із Державного бюджету. Щороку Пенсійний фонд України змушений збільшувати видатки через приріст числа пенсіонерів, що ставить під загрозу забезпечення функціонування початкового рівня цієї системи.

Суть такої пенсійної системи полягає в тому, що вона дає можливість зробити пенсійну систему країни стійкою та фінансово збалансованою, а ризики, які пов'язані з демографічною та економічною ситуаціями, будуть розподілятися між трьома рівнями, що захистить майбутніх пенсіонерів від

зниження загального рівня доходів. В сучасному світі багаторівневі пенсійні системи створені майже в усіх країнах світу.

Система недержавного пенсійного забезпечення - це складова частина системи накопичувального пенсійного забезпечення, яка ґрунтується на засадах добровільної участі фізичних та юридичних осіб, крім випадків, передбачених законами, у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання учасниками недержавного пенсійного забезпечення додаткових до загальнообов'язкового державного пенсійного страхування пенсійних виплат. [2].

Відповідно до чинного законодавства недержавне пенсійне забезпечення (третій рівень) здійснюється:

- недержавними пенсійними фондами шляхом укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та вкладниками таких фондів;
- страховими організаціями шляхом укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;
- банківськими установами шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення пенсійних заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів Фондом гарантування вкладів фізичних осіб [8].

Недержавний пенсійний фонд – це фінансова установа, діяльність якої базується на принципах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань в формуванні пенсійних накопичень. Фонд залучає пенсійні внески фізичних та юридичних осіб, інвестує кошти з метою їх примноження, а потім здійснює пенсійні виплати за рахунок накопичених пенсійних активів.

Існують три види недержавних пенсійних фондів: відкриті, корпоративні, та професійні. Корпоративний фонд засновується одним чи кількома юридичними особами-роботодавцями, до яких можуть приєднуватись й інші роботодавці-платники. Професійний фонд створюють шляхом об'єднання фізичних або юридичних осіб, у тому числі профспілками та їх об'єднаннями, чи просто фізичними особами за професійною ознакою (вчителі, будівельники та ін.).

Щодо відкритих фондів, то вони створюються однією чи кількома юридичними особами і є доступним для усіх фізичних та юридичних осіб як вкладників фонду (Таблиця 1.1).

Таблиця 1.1.

Загальні характеристики існуючих видів НПФ в Україні

Види НПФ	Засновники	Вкладники	Учасники
Відкритий	Будь-які юридичні особи	Будь-які вкладники	Будь-які учасники
Корпоративний	Одне або кілька підприємств	Засновники й інші підприємства, учасники	Працівники підприємств-вкладників
Професійний	Професійні об'єднання	Засновники й інші підприємства за договором, учасники	Члени професійних об'єднань

Джерело: [5].

В усіх недержавних пенсійних фондах є вкладники – юридичні або фізичні особи, які здійснюють перерахування пенсійних внесків на свою користь, або на користь рідних чи своїх співробітників, та учасники – це громадяни, на користь яких здійснюють внески.

Уклавши договір з недержавним пенсійним фондом, вкладник може гарантувати собі чи людям, на користь яких сплачує внески, забезпечену старість і не сподіватися на підтримку держави. Недержавний пенсійний фонд виплачує своїм учасникам пенсії. Вони можуть бути трьох видів: одноразова пенсія на визначений строк, пенсійна виплата та довічна пенсія.

Одноразова пенсійна виплата здійснюється адміністратором недержавного пенсійного фонду за таких обставин: при отриманні інвалідності учасника, за наявності медичного підтвердження критичного стану здоров'я особи, у випадку виїзду учасника фонду на постійне проживання за межі України, а також при досягненні пенсійного віку учасником, якщо сума належних йому пенсійних коштів на дату настання пенсійного віку не досягає суми, яка є достатньою для забезпечення протягом 10 років щомісячної виплати у розмірі 50% від офіційно затвердженого прожиткового мінімуму, що визначений законом для непрацездатних громадян.

Пенсія на визначений строк виплачується також адміністратором протягом строку, встановленого учасником фонду (але не менше 10 років), після досягнення ним пенсійного віку.

Довічну пенсію виплачує страховик, що має ліцензію на страхування життя, учаснику фонду протягом життя останнього за рахунок коштів, які переведені з недержавного пенсійного фонду до цього страховика (його учасник обирає сам).

Інші учасники недержавного пенсійного забезпечення – страхові компанії та банківські установи відіграють менш важливу роль, проте недооцінювати їх не варто. Сьогодні ставлення населення до страхування стає дедалі свідомішим, тому можна прогнозувати, що показники діяльності страхових компаній щодо пенсійного страхування зростуть.

Страхові компанії здійснюють недержавне пенсійне забезпечення шляхом укладання договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду. Пенсійне страхування передбачає, здійснення виплат застрахованій особі. Ці виплати пов'язані з виходом на пенсію (страхування додаткової пенсії) чи віком, встановленим договором страхування. Страхувальник може сплачувати страхові платежі періодичними внесками або одним платижем. Розмір цих страхових внесків залежить від страхової суми, а також віку і статі застрахованої особи.

Щодо банківського сегменту, то сьогодні, їх участь в недержавному пенсійному забезпеченні є скоріш опосередкованою. Хоча банки можуть відкривати пенсійні депозитні рахунки, проте можливості зайняти більш високу позицію в цьому напрямі поки що не вдається. Проте банківська система тут займає важливу роль як зберігач, надає консультаційні послуги та здійснює розрахунково-касове обслуговування страхового сектору.

Отже, для чіткого розуміння різниці між системами пенсійного забезпечення, варто розглянути нижченаведену Таблицю 1.2. Як бачимо, кожна з систем має не лише свої історичні коріння, а й вагомі відмінності у правовому, економічному сенсі та податковому регулюванні.

Таблиця 1.2.

Порівняльна характеристика систем недержавного і державного пенсійного забезпечення та обов'язкового пенсійного страхування

Показник	Система недержавного пенсійного забезпечення	Система обов'язкового пенсійного страхування	Система державного пенсійного забезпечення
Наявність державних гарантій покриття	Ні	Держава надає гарантії	Держава надає гарантії
Джерело фінансування	Обов'язкові страхові та пенсійні внески, що надходять за застраховану особу, добровільні	Обов'язкові страхові внески, що надходять за застраховану особу	Державний бюджет
Необхідність участі у фінансуванні	Обов'язкова	Обов'язкова	Ні
На користь кого здійснюється	Фізична особа	Фізична особа	Фізична особа
Можливість добровільної участі потенційного одержувача покриття за рахунок власних коштів	Так	Ні	Ні
Періодичність і термін надання покриття	Визначається умовами договору	Щомісячно, довічно або на період непрацездатності	Щомісячно, довічно або на період непрацездатності
Періодичність і термін надання покриття	Визначається законодавчо або договором	Визначається законодавчо	Визначається законодавчо

Джерело: [6].

5. Аналіз практики недержавного пенсійне забезпечення в Україні

На сьогоднішній день важко сказати, що недержавне пенсійне страхування в Україні відіграє дуже важливу роль у пенсійній системі загалом, проте недооцінювати його потенціал не варто. В нашій країні страхові компанії та недержавні пенсійні фонди останніми роками розвиваються доволі активно, що зумовлено розвитком фінансового ринку України, диверсифікацією спектру фінансових послуг, а також зростанням фінансової грамотності громадян.

Згідно звітних даних Державного реєстру фінансових установ станом на 31.12.2016р. найбільше НПФ знаходяться в м. Києві – 46, що становить аж 71,9% від усієї кількості зареєстрованих НПФ. Загалом НПФ зареєстровані у восьми регіонах України(Рис. 2.1)

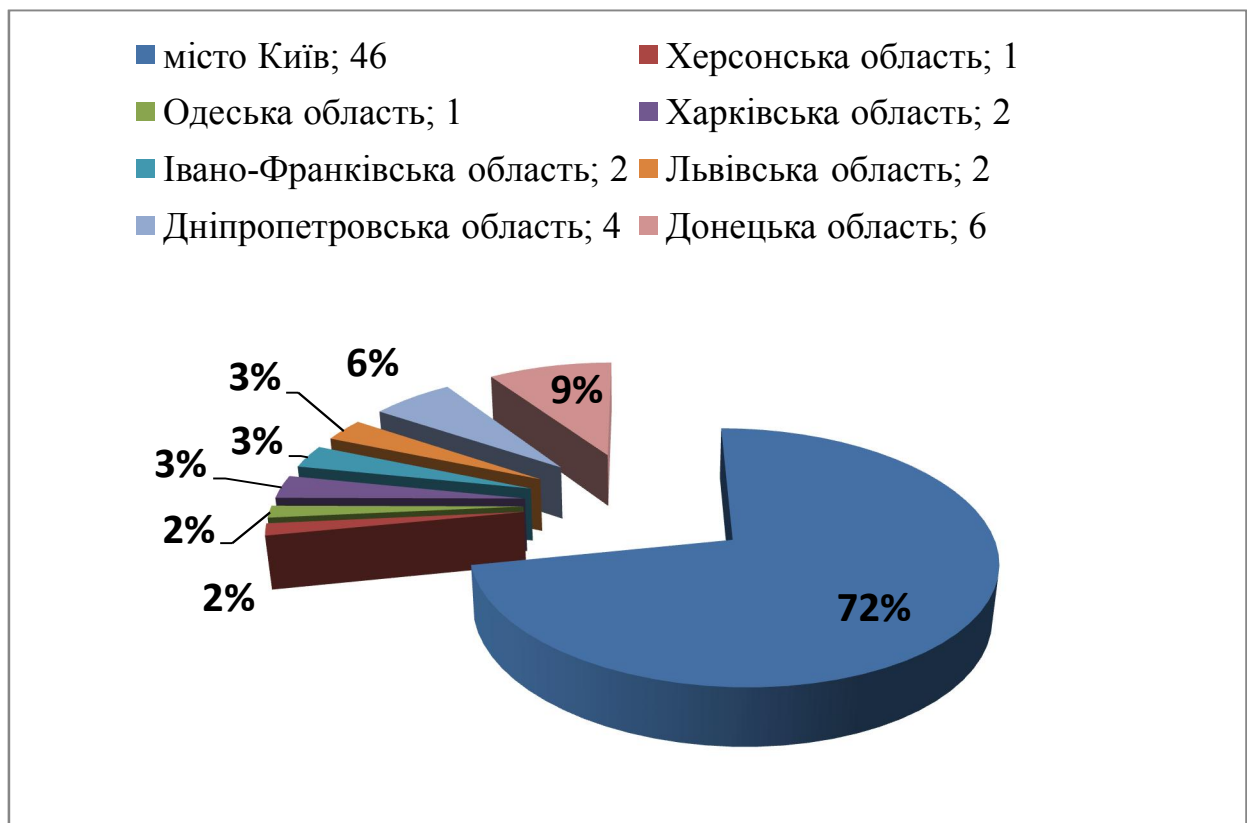

Рис. 2.1. Територіальний розподіл НПФ (шт.) [13].

Варто зазначити, що у 2016 році кількість зареєстрованих НПФ становила 64, а у 2015 році цей показник становив 72. Тобто відбулося скорочення на 8 фондів. А загальна кількість учасників НПФ у 2016р. зменшилась порівняно з 2015 роком на 2,7 тис. осіб, що у відсотковому співвідношенні становить 0,3%. Проте важливим є факт, що з 2014 року кількість укладених пенсійних

контрактів щоразу збільшується. У 2014р. було укладено 55,1 тис. контрактів. У 2015р. цей показник становив 59,7 тис., а у 2016 році – 62,6 тис. (Табл.2.1).

Таблиця 2.1.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів

Показники	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Станом на 31.12.2016	Темпи приросту, %	
				Станом на 31.12.2015/ станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2016/ станом на 31.12.2015
Кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	55,1	59,7	62,6	8,3%	4,9%
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	883,7	836,7	834,0	0,4%	-0,3%
Загальна вартість активів НПФ, млн. грн.	2469,2	1980,0	2138,7	-19,8%	8,0%
Пенсійні внески, всього, млн. грн.	1808,2	1886,8	1895,2	4,3%	0,4%
У тому числі:					
<i>від фізичних осіб</i>	71,4	80,3	92,2	12,5%	14,8%
<i>від фізичних осіб-підприємців</i>	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
<i>від юридичних осіб</i>	1736,1	1806,3	1802,1	4,0%	-0,2%
Пенсійні виплати, млн. грн.	421,4	557,1	629,9	32,2%	13,1%
Кількість учасників, що отримали / отримують пенсійні виплати, тис. осіб	75,6	82,2	81,3	8,7%	-1,1%
Сума інвестиційного доходу, млн. грн.	1266,0	872,2	1080,5	-31,1%	23,9%

Прибуток від інвестування недержавного пенсійного фонду, млн. грн.	1095,0	657,0	834,8	-40,0%	27,1%
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн. грн.	171,0	215,2	245,7	25,8%	14,2%

Джерело: [13].

Пенсійні контракти станом на 31.12.2016 укладено з 56,5 тисячею вкладників, з яких: юридичні особи – 2,3 тисячі, або 4,1% від загальної кількості вкладників та фізичні особи – 54,2 тисячі, або 95,9% [13].

Таблиця 2.2.

Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 31.12.2015/ст аном на 31.12.2014, (%)	Приріст станом на 31.12.2016/с таном на 31.12.2015, (%)
		31.12. 2014	31.12. 2015	31.12. 2016		
Кількість вкладників юридичних осіб	тис. осіб	2,3	2,3	2,3	0,0	0,0
Кількість вкладників фізичних осіб	тис. осіб	46,6	52,8	54,2	13,3	2,7
Загальна кількість вкладників	тис. осіб	48,9	55,1	56,5	12,7	2,5
Кількість укладених пенсійних контрактів з юридичними особами	тис. шт.	7,8	7,6	7,3	-2,6	-3,9
Кількість укладених	тис.	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0

пенсійних контрактів з фізичними особами-підприємцями	шт.						
Кількість укладених пенсійних контрактів з фізичними особами	тис. шт.	47,2	52,0	55,2	10,2	6,2	
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів	тис. шт.	55,1	59,7	62,6	8,3	4,9	

Джерело: [13].

Варто розглянути динаміку кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників, що зображено на Рисунку 2.2. [13].

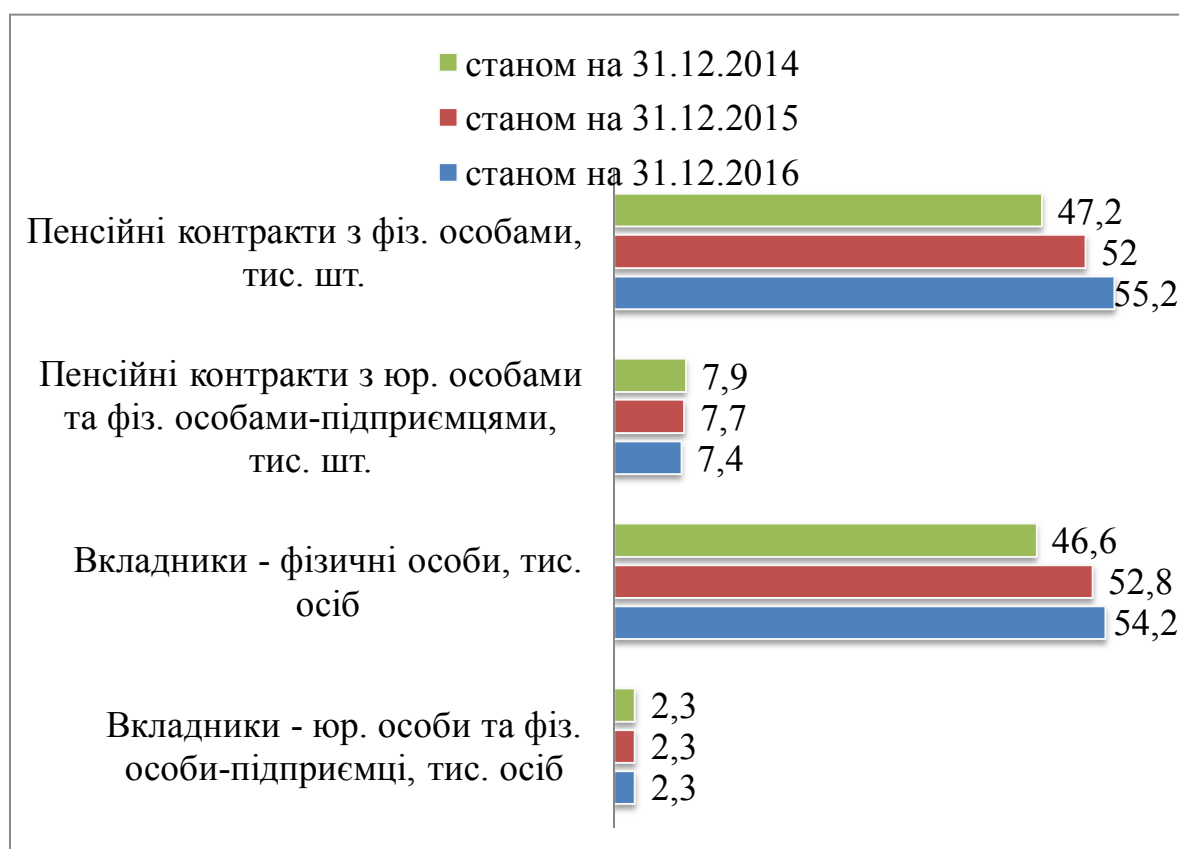

Рис. 2.2. Динаміка кількості укладених пенсійних контрактів та кількості вкладників[13].

Збільшення кількості вкладників за період з 31.12.2015 року по 31.12.2016 року відбулося за рахунок збільшення кількості вкладників фізичних осіб на 2,7%., що є позитивним явищем, адже саме на зацікавлення фізичних осіб

спрямовується діяльність цього інституту. Держава зацікавлена в позитивній динаміці даних показників.

Цього вдасться досягти, насамперед, через посилення мотиваційних чинників населення до участі в пенсійному страхуванні. Такі заходи вкрай важливі в контексті реалізації комплексу заходів щодо залучення зайнятих у тіньовому секторі економіки до участі в пенсійному страхуванні. Сьогодні в Україні поширеними є нестандартні форми зайнятості населення – самозайнятість, зайнятість протягом неповного робочого дня та ін. Крім цього, велика кількість громадян України працює за кордоном, зазвичай нелегально, без участі в національних системах пенсійного страхування [10].

Залучення більшої кількості пенсійних внесків дозволить не лише підвищити загальний рівень життя людей похилого віку, а й призведе до зменшення тіньової економіки України, сприятиме розвитку банківської сфери та страхового ринку, збільшить бюджетні надходження, а також позитивно вплине на розвиток фондового ринку України.

Як стверджують вітчизняні науковці Кириленко О.П. та Сидорчук А.А.: «Необхідно розвивати такі інструменти фондового ринку як державні цінні папери. Адже грошові кошти, які надійдуть до бюджету, можуть бути використані для інвестування як короткострокових так і довгострокових проектів»[4].

Сьогодні проблемою для недержавних пенсійних фондів є забезпечення дохідності пенсійних активів вищої рівня інфляції. Вищевказана пропозиція може значно зменшити таку проблему. Все це сприятиме зменшенню залежності держави від зовнішніх запозичень, а також сформує додаткове джерело довгострокового кредитування економіки.

Таблиця 2.3.

Динаміка основних показників системи НПЗ

Показник	Од. виміру	Станом на			Приріст станом на 31.12.2016/станом на 31.12.2015, (%)
		31.12.2014	31.12.2015	31.12.2016	

Пенсійні виплати	млн.грн.	421,4	557,1	629,9	13,1
Пенсійні внески	млн.грн.	1808,2	1886,8	1895,2	0,4
Пенсійні активи	млн.грн.	2469,2	1980,0	2138,7	8,0

Джерело: [13].

З даних Таблиці 2.3 видно, що за останні три роки у НПФ відбувається зростання як пенсійних внесків, пенсійних активів, так і пенсійних виплат. Що стосується останнього показника, то його приріст є доволі значним і становить аж 13,1%.

Зазвичай НПФ формують інвестиційний портфель, до якого входять об'єкти з мінімальним ступенем ризику. Тому вибір інвестиційних інструментів набуває особливого значення, задля забезпечення захисту грошових коштів населення від інфляційних процесів, адже необхідно отримувати визначений приріст капіталу.

Станом на 31.12.2016 головними напрямками інвестування пенсійних активів стали депозити в банках, що становить 41,3% усіх інвестованих активів та цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (41,0%). Вагому частку зайняли облігації підприємств, емітентами яких є резиденти України - 9,4%, а також акції українських емітентів-7% (Рисунок 2.3) [13].

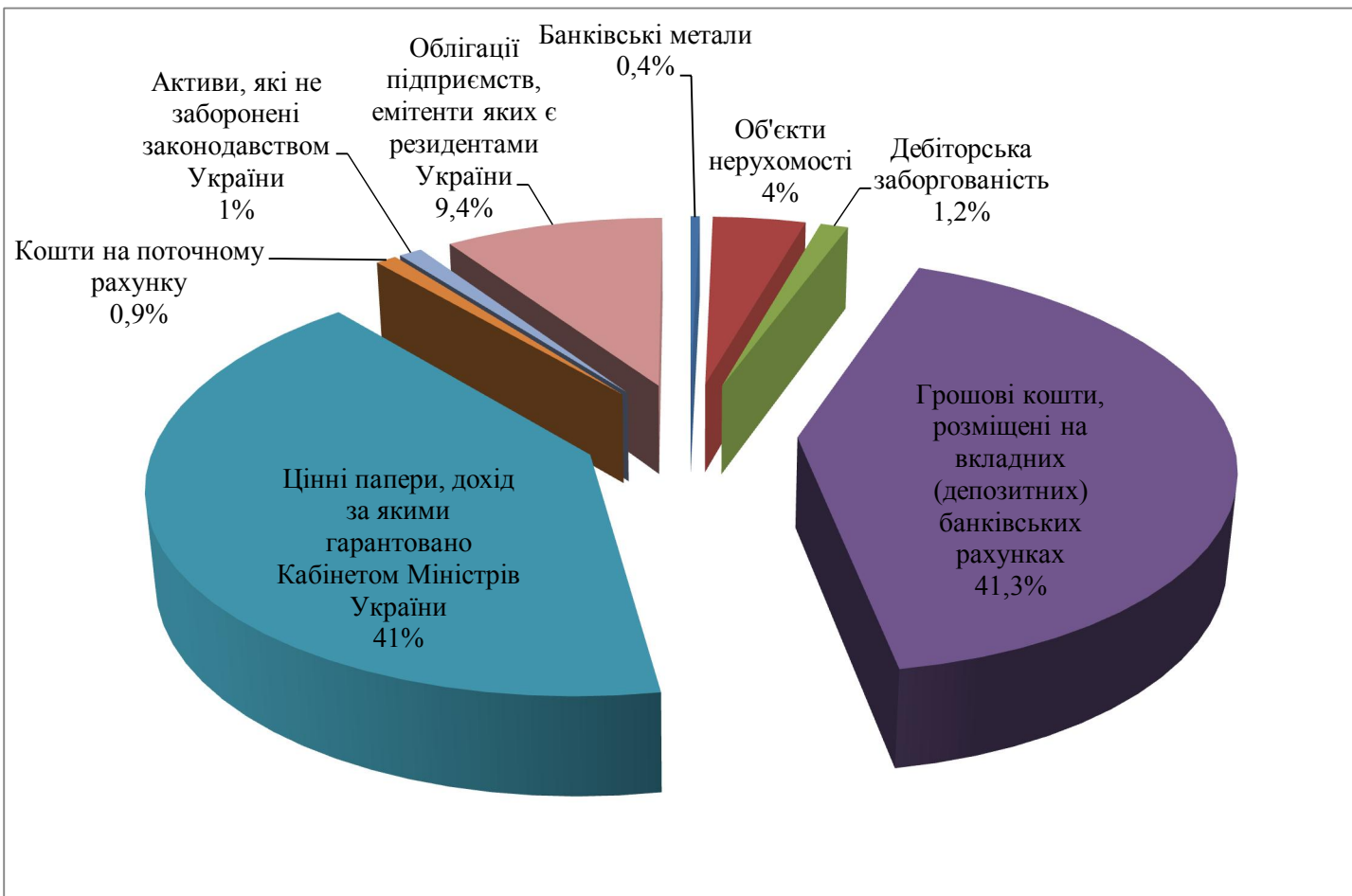

Рис. 2.3. Структура інвестованих пенсійних активів станом на 31.12.2016 (млн. грн.) [13].

Інвестування пенсійних активів має за мету, насамперед, збереження пенсійних заощаджень, тому стратегія інвестування НПФ є більш консервативною, ніж у інших фінансових установ.

Тому за 2016 рік відбувся приріст вкладень в цінні папери, дохід по яких гарантовано Кабінетом Міністрів України на 29,7%, але дуже зменшився обсяг активів, що вкладені в акції (аж на 75,9%) та облігації (на 24,6%) українських емітентів. Окрім того, у порівнянні з 2015 роком, відбулося незначне інвестування пенсійних активів у акції іноземних емітентів 0,02% (0,5 млн. грн.) від загальної вартості активів. [13].

Загальний дохід, одержаний від інвестування пенсійних активів, станом на 31.12.2016 становив 1 080,5 млн. грн., у порівнянні зі станом на 31.12.2015 він збільшився на 208,3 млн. грн., або на 23,9% [13].

Отже, з усього вищевказаного стає зрозумілим, що недержавне пенсійне страхування в Україні є надзвичайно перспективним. Воно виступає окремим інститутом, який сьогодні лише набирає обертів, проте вже стає зрозуміло, що саме розвиток недержавного пенсійного страхування є одним з найпростіших шляхів для стабілізації економіки України та покращення рівня життя окремої категорії населення.

6. Зарубіжний досвід недержавного пенсійного забезпечення та можливості його використання у вітчизняній практиці

Недосконалість пенсійного забезпечення в Україні зумовлює необхідність дослідження цього питання у розвитку більш прогресивних країн. Звичайно, що перенесення досвіду будь-якої держави не принесе позитивного результату, якщо не враховувати, особливостей нашої країни. Традиції народу, історія, менталітет, стан національної економіки, пріоритети в соціальній політиці – все це прямо впливає на хід розвитку недержавного пенсійного забезпечення.

Розвиток НПЗ в Україні залежить, насамперед, від потенційних учасників НПФ та їхнього усвідомлення можливостей, які надає їм нова пенсійна система. У цілому успішне впровадження НПЗ призводить до отримання вигод не тільки безпосереднім учасникам НПФ, але й позитивно впливає на загальний економічний розвиток країни через залучення додаткових інвестицій, а також покращення життєвого рівня населення, усунення соціальних негараздів, зміцнення соціальної захищеності населення. Безперечно, недержавне пенсійне забезпечення є одним із кроків до кращого, надійного майбутнього [9].

Варто відзначити, що в законодавстві України не лише встановлено загальні принципи недержавного пенсійного забезпечення, а й закріплено принципи існування недержавних пенсійних фондів, а це суттєво впливає на рівень захисту прав учасників цього виду пенсійного забезпечення.

У багатьох провідних країнах світу була створена законодавча база для паралельного функціонування двох систем. Одна – державна, що гарантує скромний рівень загального пенсійного забезпечення, а друга – недержавна, яка забезпечує додаткові пенсії. Такий підхід дістав назву дуалістичного.

Історично в світі склалося п'ять основних напрямів побудови державних та недержавних систем пенсійного забезпечення. Державні системи функціонують за двома принципами: виплата пенсій з державного бюджету та утримання працюючим населенням тих, хто не працює.

Перший напрям є базовим для всіх держав, оскільки він забезпечує мінімальний рівень добробуту пенсіонерам. Джерелом фінансування такої

пенсійної схеми є податки, які забезпечують високий, середній чи низький ступінь відшкодування заробітку. Високий ступінь (понад 50% останнього заробітку) притаманний Німеччині – 60% заробітку, Австрії – 79,5%, Італії – 80%, Іспанії – 100%. Середній ступінь (50% заробітку) характерний для Великобританії, Данії, Нідерландів, Нової Зеландії, Норвегії, США, Японії. Низький ступінь (менш як 50% заробітку) відшкодування доходу існує в Австралії, Ірландії та Канаді [3, с. 399].

Другий напрям здебільшого поширений у країнах, які розвиваються, де співвідношення кількості працюючих до непрацюючих знаходиться приблизно в межах 3:1. Але, як тільки вищезгадане співвідношення починає скорочуватися, держава опиняється перед проблемою дофінансування пенсійних виплат із державного бюджету [3, с. 400].

Існування недержавних систем пенсійного забезпечення базується на певних засадах. Перша з них - пенсію працівникові виплачує безпосередньо працедавець. Тобто при цьому недержавний пенсійний фонд не створюється. Така форма вперше була поширена у США та Японії. Друга - пенсія забезпечується страховими компаніями. Ця система також не потребує створення НПФ. Забезпечення пенсії гарантується у вигляді щорічних фіксованих виплат шляхом покупки страхового поліса у компанії пенсійного страхування. Одним із головних недоліків цієї системи є неможливість одержання щорічної індексованої ренти. Окрім того, для отримання довічної ренти працівникові потрібно мати певний страховий стаж [3, с. 400].

Згідно третьої засади пенсії виплачуються недержавними пенсійними фондами, які засновані на капіталізації накопичень вкладників. Їх сумарні активи, за законодавством, повинні дорівнювати зобов'язанням перед майбутніми і справжніми пенсіонерами. Виділяють два типи таких фондів: без індивідуалізації (розмір пенсій обумовлений визначеними умовами) та з індивідуалізацією. У першому випадку принцип рівності активів і зобов'язань для цих фондів вимагає наявності гаранта (цей принцип покладено в основу діяльності більшості НПФ США). Щодо другого – принцип накопичених внесків, що припускає ведення особових рахунків для кожного учасника. При

цьому ніяких зобов'язань за розмірами майбутньої пенсії не надається. Накопичення відбувається за трастовою схемою, а кошти на особових рахунках, по суті, становлять частку учасника в активах фонду, розраховану за певними правилами. При цьому всі кошти належать вкладникам. Джерелами внесків є власні кошти учасників, а також відрахування з прибутку підприємств на користь конкретних працівників.

Уперше обов'язкові додаткові пенсії були законодавчо введені у Швеції (1959 р.). Потім аналогічні системи запровадила Фінляндія (1961 р.), Норвегія (1967 р.), Франція (1972 р.), Англія (1975 р.), Швейцарія (1985 р.). У зазначених країнах цю систему підтримали працедавці, оскільки кошти акумулювалися у приватних страхових компаніях та НПФ. [6].

Пенсійні системи, що історично сформувалися в різних країнах, класифікують за багатьма ознаками. З огляду на пріоритетні напрями пенсійного реформування виділимо основні моделі.

Американська модель – накопичувально-солідарна (запроваджена у США, країнах Латинської Америки, Португалії), яка складається із трьох рівнів: державне страхування за накопичувальною та розподільчою схемами, приватне страхування в межах різних пенсійних планів і у формі добровільних відрахувань, що здійснюється страховими компаніями та НПФ. В останні десятиліття стрімко розвиваються НПФ, які за своїми масштабами практично досягли рівня другої національної пенсійної системи. Але слід зазначити, що на відміну від українських недержавних пенсійних фондів корпоративні фонди у США не є самостійними юридичними особами [12].

Німецька модель – розподільчо-накопичувальна, трирівнева система, яка використовується не лише в Німеччині, а і в Австрії, Італії, Франції, Бельгії, Греції, Швеції та інших європейських країнах [3].

Перший рівень побудований за солідарним принципом: роботодавець і працівник порівну вносять внески до Пенсійного фонду. До другого рівня належить корпоративне пенсійне забезпечення за рахунок добровільних відрахувань роботодавців [3]; до третього - недержавні добровільні пенсійні плани як альтернативне джерело додаткових пенсійних виплат. При цьому роль

держави полягає у стимулюванні недержавних пенсійних накопичень шляхом податкових пільг та трансфертів до НПФ [11].

Японська модель – умовно накопичувальна, яка деюре – солідарна, а де-факто – накопичувальна, де держава виконує функції НПФ. Сучасна пенсійна система Японії має два основних рівні. Перший – це базові пенсії, на які мають право всі мешканці країни, і які поділяються на пенсію через старість (за умови досягнення 65 років та наявності страхового стажу) або інвалідність і втрату годувальника. Додатково до базових наймані робітники одержують державні та професійні пенсії (другий рівень). Модель, подібна до японської, характерна і для Великобританії, Австралії та Північної Європи [7].

Чилійська модель – накопичувальна. У 1980 р. у Чилі розпочалася пенсійна реформа, результатом якої стало створення нової пенсійної системи, що базувалася на обов'язковості здійснення пенсійних внесків на особисті рахунки та приватному управлінні фондами. Сформована у Чилі пенсійна система є цілковито накопичувальною і дворівневою. Перший рівень – накопичувальний, формується за рахунок обов'язкових внесків (10%) до управляючої НПФ компанії, де робітник має іменний пенсійний рахунок. Другий рівень – страхування на випадок інвалідності або смерті годувальника. Пенсійний вік у Чилі наступає в 60 років у жінок і в 65 років – у чоловіків; достроковий вихід на пенсію – лише за умови достатніх накопичень [7].

У 1990-х роках чилійську пенсійну модель було покладено в основу пенсійних систем багатьох країн Латинської Америки (Аргентина, Болівія, Мексика, Колумбія, Перу, Сальвадор та ін.). Головні риси чилійської моделі використовувалися і при реформуванні пенсійних систем у країнах із перехідною економікою (Угорщина, Польща, Болгарія, країни Балтії, Казахстан, Росія тощо), солідарні пенсійні системи яких уже були не в змозі підтримувати достатній рівень пенсійного забезпечення громадян. Цей процес відбувається за трьома напрямками змін, а саме: регулювання параметрів існуючих солідарних систем; скорочення відрахувань до солідарних систем на користь обов'язкових індивідуальних накопичень; заохочення до формування добровільних пенсійних заощаджень через систему НПФ.

Отже, основним принципом реформування пенсійних систем є поступове заміщення солідарної системи системою індивідуальних накопичувальних рахунків з обов'язковими і добровільними внесками. Але слід зазначити, що в розвинутих країнах НПФ забезпечують у середньому 20% пенсійних виплат (а у США, Канаді, Великобританії, Австралії – понад 40%), тоді як у Чехії, Польщі, Угорщині, Словаччині – менш як 5%) [7].

У світі використовуються різні моделі побудови пенсійних систем, але при цьому недержавне пенсійне забезпечення, зокрема зі створенням НПФ, завжди є їх важливою складовою. Високий розмір пенсій у Данії, Фінляндії, Франції, США та інших високорозвинених країнах передусім став можливим завдяки НПФ, у яких бере участь уже близько 40% населення. Причому у США і Європі цей показник удвічі вищий (близько 80%), в Азії – 40% [7].

Існують різноманітні моделі побудови недержавних пенсійних фондів, зокрема: неавтономні та автономні; інституційні (корпоративні, засновницькі, трастові) й контрактні (індивідуальні та колективні).

Автономні недержавні пенсійні фонди діють в усіх країнах Організації Економічного Співробітництва і Розвитку, за винятком Словаччини та Туреччини. Розрізняють два типи автономних пенсійних фондів:

- 1) інституційні, у яких НПФ є юридичною особою із правоздатністю і дієздатністю (такі НПФ існують, зокрема, в Україні й Росії);
- 2) контрактні, у яких НПФ складається з юридично відокремленої сукупності активів без право- та дієздатності (наприклад, у США).

Отже, сьогодні державна система пенсійного забезпечення в Україні не повною мірою відповідає сучасним потребам (унаслідок погіршення економічної і демографічної ситуації та дефіциту коштів для виплати пенсій із державного бюджету). Саме тому для Країни була обрана трирівнева модель, яка використовується у більшості економічно розвинених країн. Важливо зробити так, щоб усі ланки пенсійної системи гармонійно співіснували між собою.

Проблемою, яка призвела до уповільнення розвитку пенсійної реформи, стало зволікання із визначенням оптимальних шляхів підвищення ефективності діяльності системи недержавних пенсійних фондів.

Що стосується перспектив розвитку НПФ в Україні, варто наголосити, що фактично у нас є достатньо можливостей впровадження недержавного пенсійного забезпечення, але для цього необхідно посилити інтерес потенційних учасників НПФ до недержавного пенсійного страхування, здійснити заходи з надання впевненості та довіри до НПЗ. Проте, слід відмітити, що допоки більшість українців буде отримувати мізерні заробітні плати, про розвиток НПФ годі й мріяти.

Отже, здійснити ефективне впровадження та функціонування НПЗ в Україні можливо, насамперед, через сприяння розвитку малого та середнього підприємництва шляхом економічної мотивації, а саме податкових пільг від держави.

ВИСНОВКИ

В Україні функціонує багаторівнева пенсійна система, яка існує в багатьох високорозвинених країнах. Вона складається з трьох незалежних рівнів: двох обов'язкових та одного добровільного. Зарубіжний досвід показує, що така система спроможна забезпечити населенню значно вищий рівень життя, після виходу на пенсію, аніж є сьогодні в Україні.

Третій рівень пенсійної системи України – це система недержавного пенсійного забезпечення, що ґрунтується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень. Взагалі ситуація у цій сфері, з огляду на щоразу зростаючу динаміку пенсійних внесків, виглядає задовільною. Проте розмір пенсійних внесків до НПФ все ще залишається мізерним для нормальної діяльності третього рівня пенсійної системи. Головними перешкодами на шляху до розвитку недержавного пенсійного страхування є недостатній рівень підтримки зі сторони держави, а також низький рівень довіри населення до НПФ. Суттєвим фактором, який зупиняє розвиток НПФ також є обмеження інвестиційної політики НПФ через встановлення доволі вузького кола інструментів, в які дозволено вкладати пенсійні активи.

З огляду на вищевказане, необхідною є розробка та впровадження дієвих заходів, що сприяли б вдосконаленню функціонування НПФ та розвитку недержавного пенсійного забезпечення в Україні.

Головним завданням має стати удосконалення контролю за діяльністю НПФ, зокрема розробка адекватної моделі, яка дасть змогу реально оцінити рівень їх розвитку, їх фінансовий стан та стресостійкість. Необхідно також удосконалити законодавче регулювання інвестиційної діяльності НПФ та урізноманітнити інструменти для інвестування пенсійних активів громадян, враховуючи їх надійність, ліквідність та прибутковість.

З метою підвищення фінансової грамотності населення та безпосередньо обізнаності щодо недержавного пенсійного забезпечення в Україні й зміцнення довіри до НПФ потрібно проводити постійну системну роз'яснювальну роботу. Держава повинна активно сприяти розвитку та вдосконаленню недержавного

пенсійного забезпечення, оскільки це дозволить позбавити солідарну систему тих проблем, з якими вона стикнулася за роки свого існування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1058-15>
2. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 15.12.2005 р. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1057-15>
3. Кашенко О. Л. Соціально-економічні основи страхування / О. Л. Кашенко, В. А. Борисова. – Суми : Університетська книга, 1999. – 252 с.
4. Кириленко О.П. Недержавні пенсійні фонди на фінансовому ринку: світовий досвід та реалії України / О. Кириленко, А. Сидорчук // Світ фінансів. – 2005. – № 3-4. – С. 131-142.
5. [Корнєєв В.В.](#) Страхування і недержавне пенсійне забезпечення як ресурсокумулятивні сегменти вітчизняного фінансового ринку В.В. Корнєєв// Інвестиції: практика та досвід – 2013. - №13. – С.6-9. [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/13_2013/3.pdf
6. Криклій В.А. Зарубіжний досвід функціонування недержавних пенсійних фондів та можливості його застосування в Україні / В.А. Криклій // Економічний часопис-XXI – 2013 – №2. – С.34-37. [Електронний ресурс] - Режим доступу: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecchado_2013_1-2\(2\)_13.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/ecchado_2013_1-2(2)_13.pdf)
7. Морозова О. Пенсійна реформа: міжнародний досвід / О. Морозова // Вісник Пенсійного фонду України. – 2003. – № 3. – С. 26.
8. Недержавне пенсійне забезпечення [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pf.kinto.com/npf.html>

9. Павленова К.О. Стан недержавного пенсійного страхування в Україні, проблеми та перспективи розвитку [Електронний ресурс] – Режим доступу:
http://www.rusnauka.com/18_EN_2009/Economics/48533.doc.htm
- 10.Петрушка, О.В. Недержавне пенсійне страхування як альтернатива забезпечення гідної старості / О. В. Петрушка // Управління фінансами держави, регіону, підприємства та домогосподарства : погляди науковців і практиків : збірн. тез. доп. Першої інт.-конф. проф.-викл. складу каф. фін. ТНЕУ (м. Тернопіль, 14 квіт. 2015 р.) / відп. ред. О. П. Кириленко. – Тернопіль : Видав. центр “Вектор”, 2015. – С. 87–90.
- 11.Попов А. А. Пенсионные системы США и России: эволюция и попытка реформ / А. А. Попов // США и Канада: Экономика. Политика. Культура. – 2001. – № 3. – С. 35–45.
12. Ріппа М. Б. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування / М. Б. Ріппа // Світ фінансів. – 2007. – № 1 (10). – С. 25–27.
- 13.Сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг / Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України [Електронний ресурс] – Режим доступу:
https://nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202016.pdf